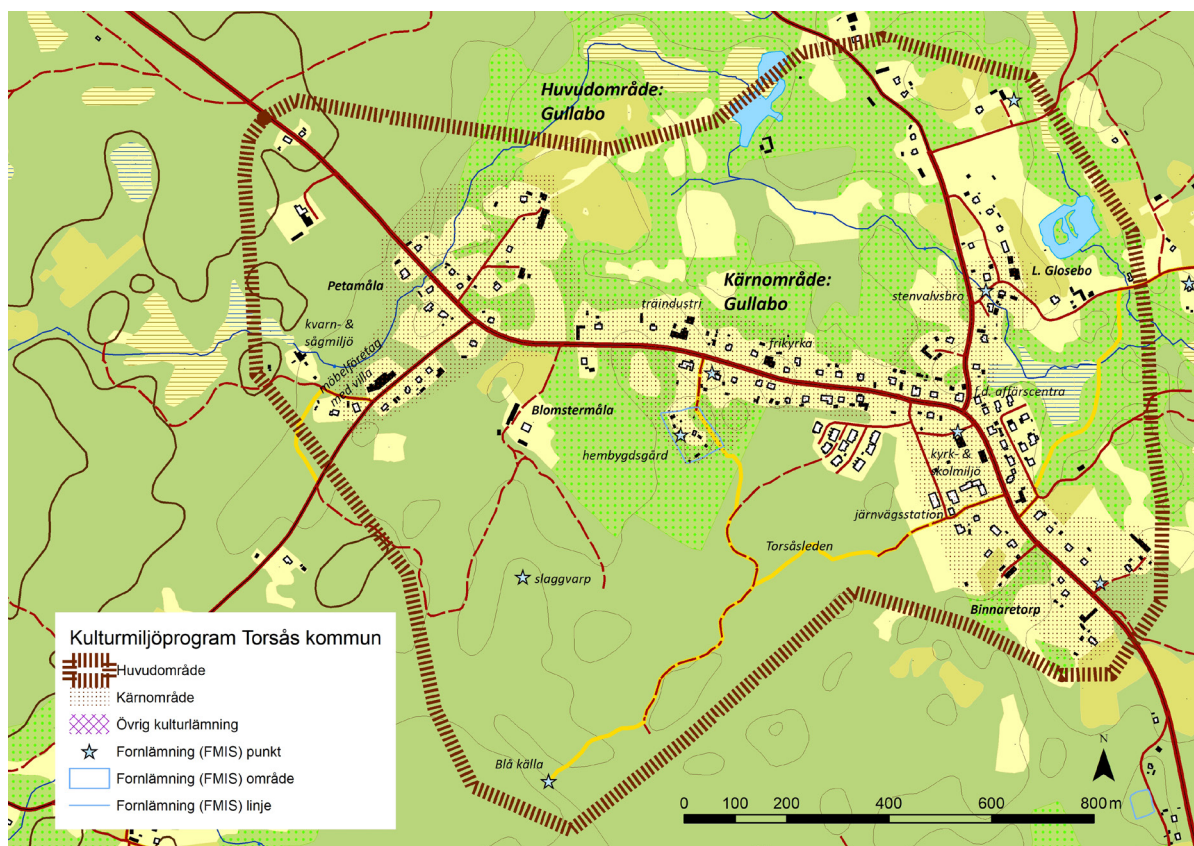

BYGGD 1804
SOLI DEO GLORIA

Gullabo samhälle

Tätort | Kulturmiljöprogram Torsås kommun

Huvudområdet är att betrakta som ett område som förstärker förståelsen för kärnområdet. Generellt ges inget särskilt skydd för huvudområdet. I huvudområdet kan dock ligga enskilda byggnader eller platser som har samma höga värde som inom kärnområdet.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Gullabo

Gullabo är en liten kyrkby utmed landsvägen mellan Vissefjärda och Torsås, i Södra Möres skogsbygd. Tätorten i socknen är präglad av dess funktion som sockencentrum, med kyrka, församlingshem och skola, liksom av det tidigare affärsstråket nära vägkorset där vägarna till Torsås, Påryd och Vissefjärda möts. Gullabo kyrkplats har kontinuitet sedan 1700-talet. Kring kyrkan finns flera välbevarade byggnader som traditionellt hört en kyrkplats till; kyrkogård med kapell, prästgård, församlingshem och skola, vilket gör området till en värdefull kulturmiljö. Även järnvägen har satt prägel på strukturer, vilka idag mest syns i det bevarade spektakulära stationshuset. I Gullabo finns en hembygdsgård med exempel på traditionella äldre byggnader.

När ett kapell uppfördes i Gullabo i början av 1700-talet ledde det till att ett sockencentrum började bildas här. Efter att den nuvarande kyrkan byggts på samma plats 1804 utvecklades kyrkbyn ytterligare. Då järnvägslinjen mellan Gullabo och Torsås invigdes 1917 kunde människorna i socknen förbättra sina utkomstmöjligheter. Det traditionella skogs- och jordbruket samt slöjdanter gynnades av de förbättrade kommunikationerna, och handelsverksamheten kom att blomstra i kyrkbyn. Längs vägen vid kyrkan tillkom flera affärsrörelser. Enligt en beskrivning från 1935 fanns bland annat bankhus, diverseaffär, modeaffär, bageri, virkesaffär och cykelhandlare. Församlingssystem och barnmorska disponerade bostäder alldeles intill kyrkan. De bidrog till att skapa känslan av centrum. Vissa av dessa byggnader finns kvar än idag, till exempel Smålandsbanken samt Sparbanken. Eftersom befolkningsutvecklingen varit svag eller vikande i socknen under 1900-talets andra hälft har dessa verksamheter vid affärsstråket försvunnit och dess karaktär försvunnit genom rivna, ombyggda eller förfallna byggnader. Det tydligaste spåret efter järnvägsepoken är det arkitektoniskt intressanta, ovanliga och vackra stationshuset.

När järnvägen 1917 kom till Gullabo innebar det en stor förändring för människornas möjlighet till kontakt med omvärlden. Kyrkbyn växte och handeln tog fart. Det pampiga stationshuset byggdes (1916–17), liksom kyrkskola (1919) med lärarbostad och ny prästgård (kring 1920). Gullabo socken ville också ha järnvägsförbindelse till Bergkvara hamn och till Vissefjärda (vid

järnvägen mellan Emmaboda och Karlskrona). Pengarna räckte dock bara till en järnväg mellan Torsås och Gullabo. Första världskriget kom emellan och fördröjde och fördröjde bygget. Järnvägen öppnades 1917, men blev bara 23 år gammal. Redan 1940 lade man ner persontrafiken. Sträckan till Vissefjärda blev aldrig byggd.

Enligt sägnen kan namnet Gullabo härledas till tiden för digerdöden vid mitten av 1300-talet. Sägner säger att pesten hade slagit så hårt mot bygden att bara en enda kvinna fanns kvar i livet. Hon tog med sig sin näverlur ut i skogen och blåste åt alla håll för att få kontakt med någon annan människa. Ljudet hördes av bonden Gul från Långasjö socken, som också var ensam överlevande från sin trakt. De båda hittade varandra vid Blå källa, ett landmärke där än idag fyra bygränser möts. Tycke uppstod mellan de två, som blev ett par. De bosatte sig i Öjebomåla utanför dagens Gullabo. Enligt sägnen är det bonden Gul som givit namn åt Gullabo (Gul-abo).

Socknens första kyrka ska ha byggts i Kyrkebo någon gång under tidig medeltid eller tidigare, men övergavs kring 1200. Denna första enkla kyrka ska ha ersatts av en kyrka i Glosebo. Enligt sägnen fylldes denna kyrka med lik och övergavs då digerdöden härjade svårt i bygden i mitten av 1300-talet. Gullabo socken motsvarar förmodligen den sedan länge försvunna "Glosebo socken" som 1390 omnämns tillsammans med Torsås och Söderåkra socken som "sunnanskog". Under drygt tre århundraden därefter saknade församlingen kyrka. Någon kyrka omtalas inte i Biskop Hans Brasks förteckning, vilket indikerar att det inte fanns någon

Gullabo kyrka.

kyrka i socknen vid 1500-talets början. I byn Glosebo fanns dock på 1500-talet ett kyrkoboställe så det troliga är ju att kapellet legat på byns marker. 1535 omnämns Gullabo som Gulboda och 1536 som Gwullebode. På 1600-talet omtalas en kapellförsamling i nordvästra delen av Torsås socken, det är dock okänt var kapellet låg. Socken har tillhört samma fögderier och dom-sagor som Södra Möre härad.

Den första träkyrkan i Gullabo låg på samma plats som nuvarande kyrka byggdes 1713. Redan 100 år senare ersattes den med den nuvarande kyrkan. 1871 återuppstod Gullabo socken genom en utbrytning ur Torsås socken. Gullabo församling bildades för att ansvara för de kyrkliga frågorna och Gullabo landskommun för de borgerliga frågorna. Gullabo socken indelades fram till 1901 i (med de i Torsås socken) 126 båtsmanshåll, vars båtsmän tillhörde Södra Möres 3:e båtsmanskompani. Gullabo landskommun inkorporerades 1952 i Torsås landskommun. Från 1971 införlivades Gullabo socken i Torsås kommun.

Torsås kommun, med särskild fokus på Gullabo socken, har under årens lopp blivit kallad "Slöjdriket". Sedan mitten av 1800-talet har här tillverkats slöjd för avsalu, som en betydande del av ekonomin. Några av dessa slöjdare blev så framgångsrika att man hade anställda i sin rörelse. Andra fungerade som rena återförsäljare och åkte i seklets början till Stockholm för att avyttra bygdens alster. Några tog lokalt hand om återförsäljningen. Det var också många som vandrade till andra orters marknader för att där få en slant för sina träprodukter. I anteckningar från husförhörlängder 1911 är det

noterat att i byarna runt Gullabo var det ungefär 600 personer som gjorde slöjd till avsalu på en befolkning av knappt 3000 personer. Idag finns bara några få tydliga exempel på lämningar eller bevarade snickerifabriker och slöjdverkstäder kvar i socknen.

Bygdens kanske mest omskrivna historiska personlighet är Nils Dacke. Nils var bondson från Södra Lindön, idag i Vissefjärda socken, precis vid gränsen till Gullabo. Dacke var under en period också kronotorpare på gården Flaken vid Lyckebyån i dåvarande Gullabo socken, senare Rödeby i Blekinge. Efter ett avgörande slag i Virserumstrakten år 1542 blev Dacke allvarligt sårad. Han ska då ha dragit sig tillbaka till sina hemtrakter i Gullabo och hållit sig gömd, kanske i en grotta på Hästmahults ägor som ännu finns kvar. Det finns flera grottor i denna skogsbygd, även i grannsocknen Vissefjärda och i Blekinge som än idag kallas Dackegrottor.

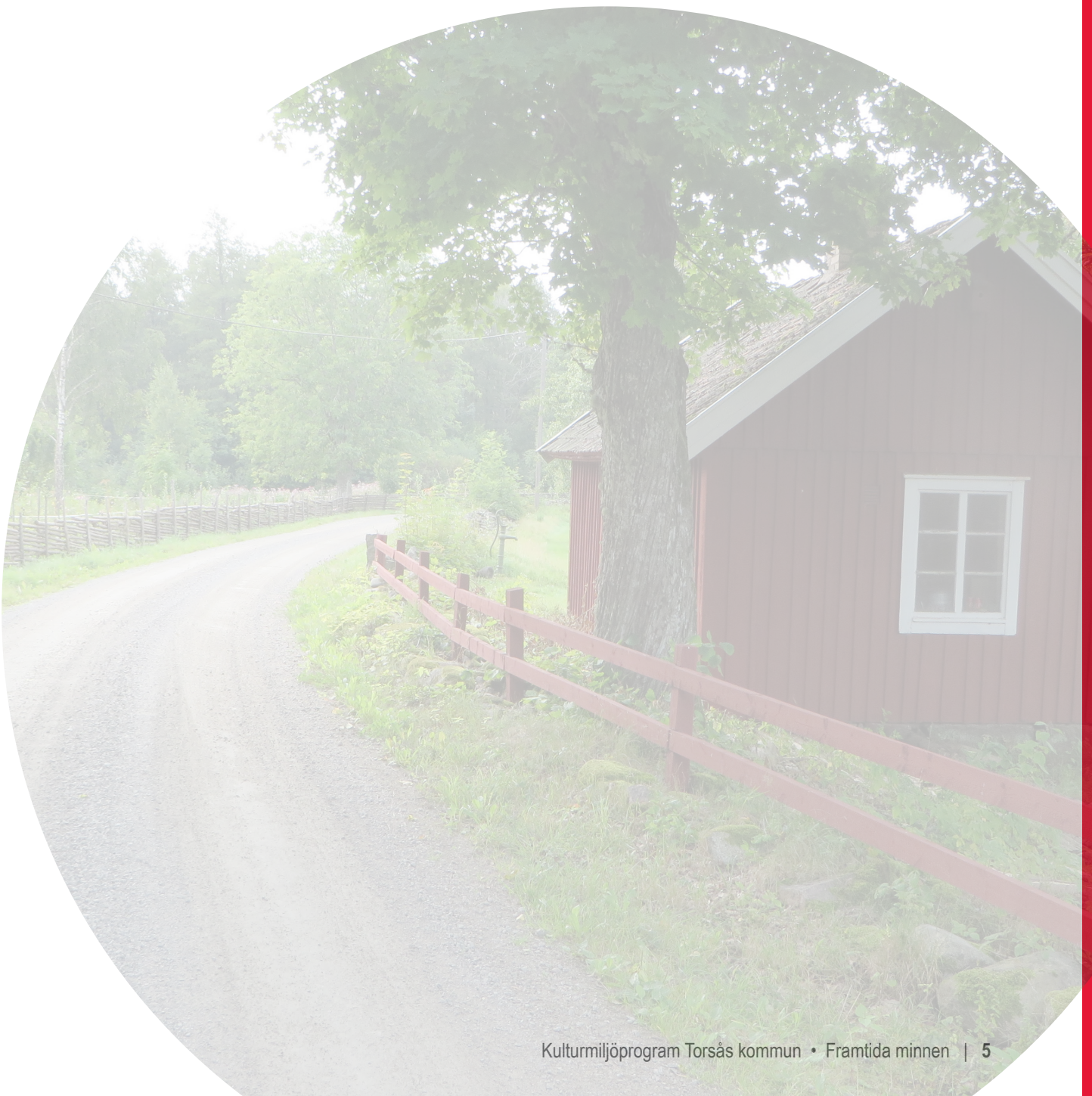
Till de registrerade fornlämningar som finns inom tätorten hör förutom hembygdsgården två fynd av sten- yxor som indikerar att området var befolkad i någon mån redan under stenåldern. I skogen runtom finns flera registrerade slaggförekomster, vilket är karaktäristiskt för hela socknen. Vid vägen som går norrut från Gullabo, mellan Lilla och Stora Glosebo finns lämningar efter den äldre kyrka som var föregångare till dagens. Vid gården Eket inom Lilla Glosebo by, precis norr om Gullabo tätort finns två skelettgravar¹ från medeltiden. Vid församlingshemmet finns en över en meter hög minnessten i granit med texten Gustav Adolf 19 17/5 54, vilket är till minne av Konung Gustaf VI Adolfs Eriksgata 1954.

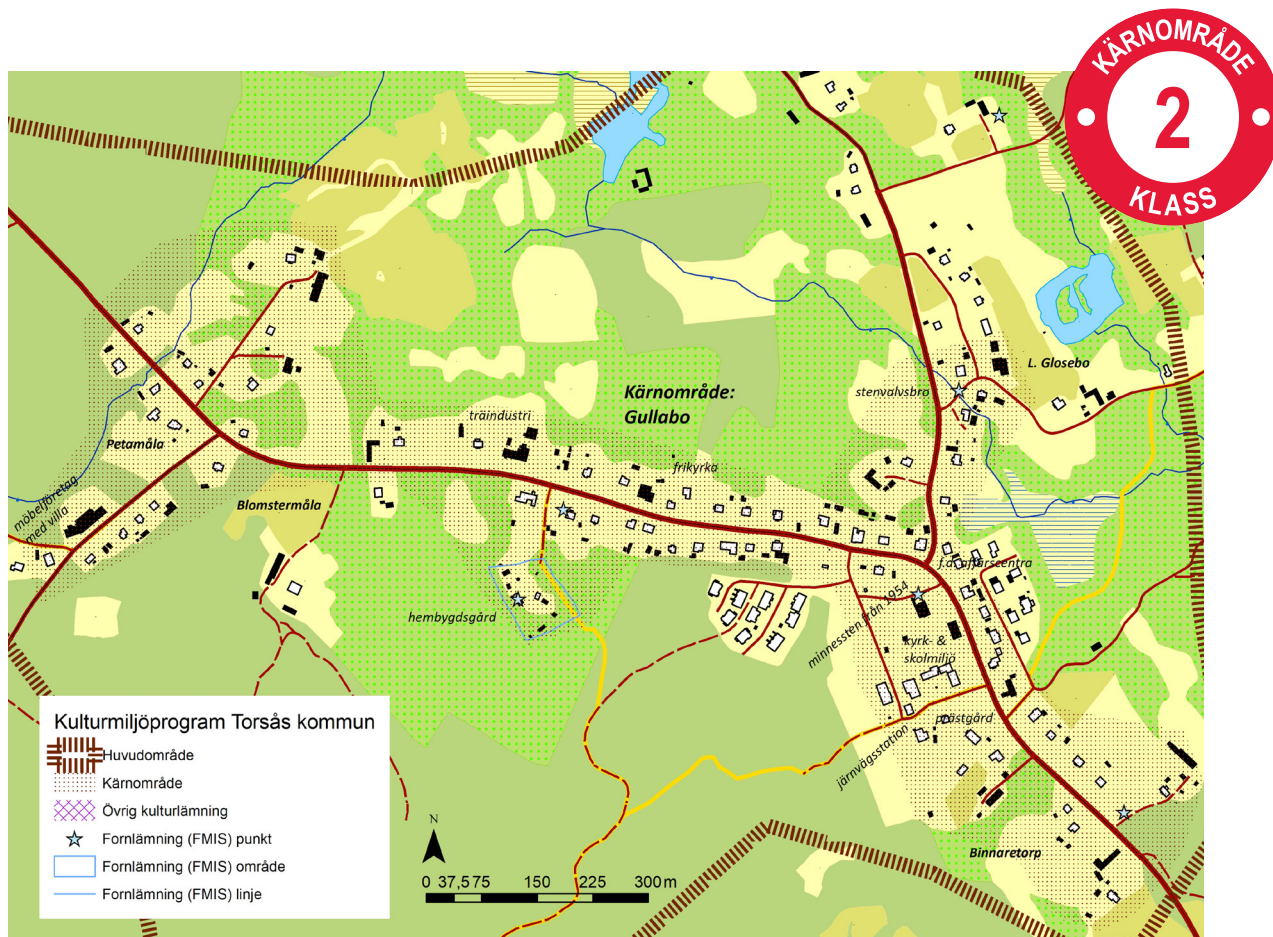
Litteratur- och arkivtips

- Filmen "Gullabo i helg och söcken" spelades in 1938 av Kalmarfotografen Valter Olsson. Initiativtagare och beställare var John Bondesson, dåvarande ägare till hembygdspark och samlingar.
- Torpens och backstugornas Gullabo - En svunnen kultur, Gullabo hembygdsförening, 1985.
- Kyrkor i Torsås, Petersson, Folke Växjö 1977.
- Sveriges bebyggelse, svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del III, Erixon, Sigurd (red.), Uddevalla 1958.
- Småland Landskap, Ullén, Marian (red).
- Alriksson, Tomas: Binnaretorps rote, Torsås socken 1535–1800, 1997.
- Östra Blekinge järnväg, Östra Blekinge hembygdsförening, 2006.
- Från Bökmerås till Matsleven, Gullabo Hembygdsförening, 1990.
- Alvemo, Södra möre D3, 1991.
- Det medeltida Sverige, Riksantikvarieämbetet, 1987.
- Åren 1983 – 1984 genomfördes en inventering av gamla torp och husgrunder, kvarnstoffen, torkugnar, tjärdalar, kolbottnar med mera. i socknens samt 42 byar.
- Lantmäteriets historiska kartor.

Torsås kommun, med särskild fokus på Gullabo socken, har under årens lopp blivit kallad "Slöjdriket". Sedan mitten av 1800-talet har här tillverkats slöjd för avsalu, som en betydande del av ekonomin.

Kärnområdet bör i huvudsak betraktas som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Områdena får förändras, men inte förvanskas.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Kärnområdet

Kyrkomiljön, skolmiljön och den unika järnvägsstationen bildar en egen liten kulturmiljö, tillsammans med prästgård och lärarbostad. Skolan och prästgården är uppförda som stora villor i 1920-talsstil, med brutna tak och ljusmålade träpaneler. De har bevarade träfönster, entréer, tegeltak, skorstenar och andra detaljer. Lärarbostaden är en bevarad mindre villa i 1920-talsstil med brutet tak. Till prästgården hör också en anlagd trädgård med gångar och uppvuxna träd. Båda har stenstolpar och vackra smidesgrindar, samt stenstolpar till låga trätaket som omgärdar tomterna. Den raka gatan ner mot stationshuset får karaktär av uppvuxna träd, staket med stenstolpar och stenmur. Järnvägsstationen är ovanlig i sin karaktär både vad gäller husets form och utsmyckningar. Byggnaden är högst, med höga smårutiga träfönster av 1910-talstyp. Fasaden är klädd med stående ljusmålad träpanel, inramad av liggande vitmålat listverk och med inramade speglar under fönstren. Taket är en enkel form av säteritak, med ett litet halvrunt, smäckert takfönster och två höga skorstenar. Stationshuset är det tydligaste spåret efter den nedlagda järnvägen.

Öster om kyrkomiljön finns flera välbevarade gårdar, med flera ålderdomliga mangårdsbyggnader med Torsåspanel, och många bevarade faluröda ekonomibygnader, både inne i tätorten mitt emot kyrkan och utmed vägen mot Torsås. Området får också karaktär av den smala vägen och bevarade, hamlade askar.

Kyrkan i Gullabo är en liten vitmålad panelklädd timrad träkyrka med tegeltak, byggd 1804 - 1805. Församlingshemmet norr om kyrkan uppfördes ursprungligen 1903 men har senare byggts till. Den lilla timmerkyrkans fasader försågs under 1800-talets andra hälft med en locklistpanel, som tjärades. Först senare målades panelen med ljus oljefärg som idag. Kyrkogården anlades i samband med att Gullabo blev annexförsamling 1870 och har sedan utvidgats tre gånger under 1900-talet². Kyrkogården omgärdas av murar med smidesgrindar från 1800-talet samt en trädkrans – alla viktiga delar av kyrkogårdens karaktär. På kyrkogårdens nyare del ligger ett begravningskapell uppfört 1973 i tidstypisk stil.

Väster om kyrkan finns en vägkorsning som trots stora förändringar ännu bär spår av ett tidigare litet affärscentrum i form av en före detta lanthandel med ett bevarat lager/uthus i trä och en tidigare bankbyggnad i funktisstil. Båda byggnader har förändrats mycket och har inte kvar sin ursprungliga stil. I vägkorsningen finns också hamlade träd som ger en lantlig prägel. På båda sidor om den gamla vägkorsningen finns några bevarade trävillor av 1910–20-talstyp som bidrar till miljöns karaktär. Det lilla affärscentrat sträckte sig tidigare västerut, utmed vägen mot Vissefjärda. Här fanns affär³, gästgiveri och verkstad med bensinstation. Verkstadsbyggnaden finns kvar i tämligen orört skick, med tillhörande bostadshus. Mitt emot finns också den modernare mataffär som ersatte den äldre.

Bebyggelsen utmed landsvägen mot Vissefjärda, där västra delen ligger på Blomstermåla bys marker, karakteriseras av mycket blandad bebyggelse: villor i olika ålder och stil, några ”småhus” (hantverkare), ett missionshus, en snickerifabrik med bostadshus samt en ovanligt välbevarad bondgård. Snickerifabriken representerar Gullabos slöjdtradition, liksom en träindustri utmed Kroksmålavägen. Hembygdsgården från 1937 innehåller ett antal olika äldre, hitflyttade, byggnader, såsom en båtsmansstuga, en torparladugård, en skvaltkvarn, en mangårdsbyggnad, en jordkällare och en ängslada. De flesta är av typen äldre än 1875, målade med falu rödfärg. Det saknas representanter för det sena 1800-talet, med den ljusa träpanelade stilen som är så karaktäristisk i hela socken.

¹ RAÄ-nummer Gullabo 72:1.

² I början av 1920-talet begärde Gullabo församling att få bli eget pastorat med egen kyrkoherde. Begäran hörsammades och Gullabo fick sin första kyrkoherde i Gunnar Lagerquist som tjänstgjorde fram till 1950-talet.

³ Affären var mycket välbevarad och hade höga kulturhistoriska värden, men har rivits efter 2011, vilket utarmat miljön på ett negativt sätt. Endast tomten med grind samt ett äldre uthus finns kvar.

Bostadshus av 1920-talstyp, tidigare vårdshus.

Betydelsefulla kulturhistoriska karaktärsdrag

Vägsträckningar och vägmiljöer	<p>Gamla vägsträckningar ingår oftast som en betydelsefull del för både förståelsen av och upplevelsen av kulturmiljöer. Trädgårdarnas avgränsning mot gatan kan ses som en del av vägmiljön, med staket, häckar, grindar, grindstolpar i sten, alléträd.</p>
Odlingslandskap och fornlämningslandskap	<p>Tätortens karaktär påverkas av det omkringliggande småskaliga odlingslandskapet med många spår av äldre brukningsmetoder, som till exempel hamlade askar, stenmurar och odlingsrösen. Norr om tätorten finns en bevarad kvarnmiljö.</p>
Bebyggelsestruktur	<p>Den mesta delen av bebyggelsen i Gullabo tätort är lokaliserad utmed landsvägen: både äldre gårdar, villabebyggelse, småstugor, viss näringsverksamhet och affärsbyggnader. Husen ligger luftigt mitt på tomtorna med uthus bakom, vilket också är typiskt.</p> <p>Ett affärsstråk utmed landsvägen, kyrkan, järnvägen och vägkorsningen bidrog till att Gullabo blev en mötesplats som utvecklades till en by med affärer. Idag finns en del av dessa före detta affärer, bank, gästgiveri och verkstadsbyggnad kvar, men i mycket förändrad och förminskad omfattning.</p>
1900-talets kulturarv	<p>Gullabo präglas framför allt av bebyggelsemiljöer med tydlig 1900-talsprägel: Träindustrier med tillhörande bostadshus, missionshus, villor från 1910–40-tal, skolmiljön, järnvägsstationen och affärscentrat/stråket utmed landsvägen.</p> <p>Kyrkan, skolan, prästgården, lärarbostaden och stationshuset bildar en egen liten kulturmiljö, med höga kulturhistoriska värden, utmed Timmervägen. Förutom kyrkan och stationshuset består husen av villor av 1920-talskaraktär, med brutna tak och i hög grad bevarade. Träd, stenmurar, staket med stenstolpar och grindar runt tomtorna ger också karaktär. Stationshuset är tämligen unikt i sin stil.</p> <p>Till 1900-talsmiljöer hör också den lilla hembygdsparken, med olika äldre byggnader från 17- och 1800-talet.</p>

<p>Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader</p>	<p>Jordbrukssamhället med stora gårdar med mangårdsbyggnader med Torsåspanel och många faluröda ekonomibyggnader är ännu delvis närvarande inom tätorten Gullabo.</p>
<p>Bostadshus och trädgårdar</p>	<p>I tätorten Gullabo finns exempel på både äldre mangårdsbyggnader som tillhört gårdar, villor som hör till tätortens framväxt i början av 1900-talet och exempel på småhusbebyggelse.</p> <p>Torsåspanelen med ljusmålad, släthyvlad träpanel förekommer både på små (fattiga) och stora (rikare) hus.</p> <p>Äldre och tidstypiska fasadskikt, takmaterial, snickerier och byggnadsdetaljer, som äldre dörrar och fönster, ger karaktär åt husen.</p> <p>Flera enskilt kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader finns.</p>
<p>Tak och takmaterial</p>	<p>Taktegel av äkta lertegel är den traditionella taktäckningen på bostadshusen och många uthus.</p> <p>Utskjutna takfall med taktassar i trä är vanligt förekommande.</p>

Landsvägen, kyrkan, järnvägen och vägkorsningen bidrog till att Gullabo blev en mötesplats som utvecklades till en by med affärer.

Gullabo hembygsgård.

Exempel på en avstyckad fastighet med så kallad lägenhetsbebyggelse, i västra delen av Gullabo (på fastigheten Blomstermåla).

Stationshuset.

Gullabo kyrka.

Församlingshemmet.

Gullabo kyrka.

Exempel på en äldre liten ladugård, här i centrala Gullabo.

Mangårdsbyggnad, äldre parstuga.

Frikyrka.

Slöjdriket.

Gullabo skola.

Lärbostad.

Slöjdriket är en del av socknens identitet.

Prästgården.

Snickeri.

Bostadshus av 1920-talstyp.

Mitt i Gullabo finns en bevarad verkstadsbyggnad i 1920-talsstil, med tillhörande bostadshus.

Före detta bank.

Väggkorsningen mitt i Gullabo var förr en mötesplats. De hus som finns kvar byggdes som lanthandel och bank.

Före detta affärshus och magasin.

En av de äldre bondgårdar som ligger i samhället.

Bostadshus med Torsåspanel och Södermöreknut.

Torsåspanel och snickarglädje.

Ett unikt fönster och en gavel med Torsåspanel.

Gård med välbevarad grind.

Gård med bevarad ladugård och loge utmed landsvägen i centrala Gullabo (egentligen tillhörande byn Blomstermåla).

Odlingslandskap.

En av de äldre bondgårdar som ligger i samhället. Bostadshus i 1910-talsstil.

Gärdesgård och hamlade askar leder in till gården i byn Blomstermåla, i västra delen av Gullabo tätort.

Direktörsvilla.

Kvarmiljö.

Det finns flera bevarade traditionella gårdsmiljöer och ladugårdar i centrala Gullabo, vilket ger orten en agrar känsla.

Gullabo kyrka, mitt i byn.

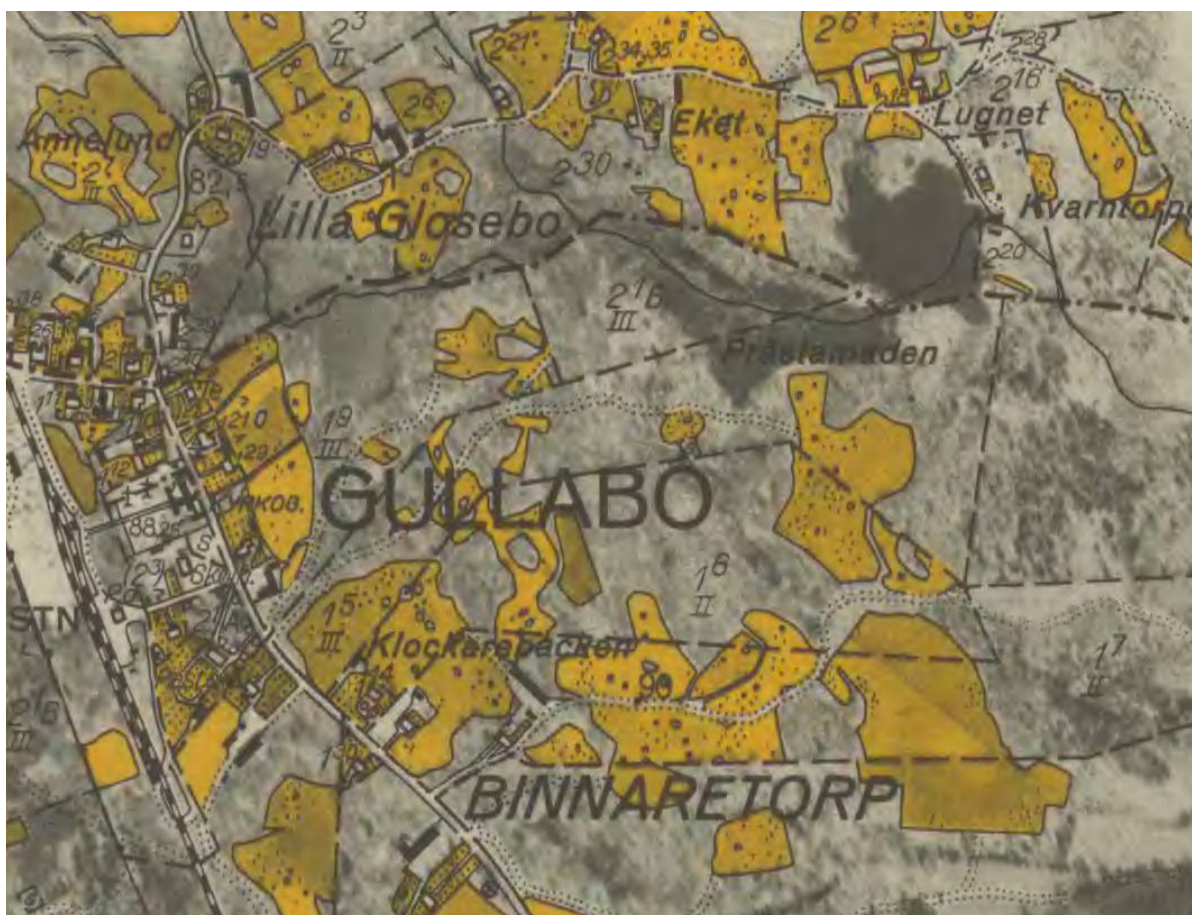
Det finns fortfarande flera spår efter träindustrier, möbeltillverkning och försäljning av produkter med koppling till trä inne i Gullabo.

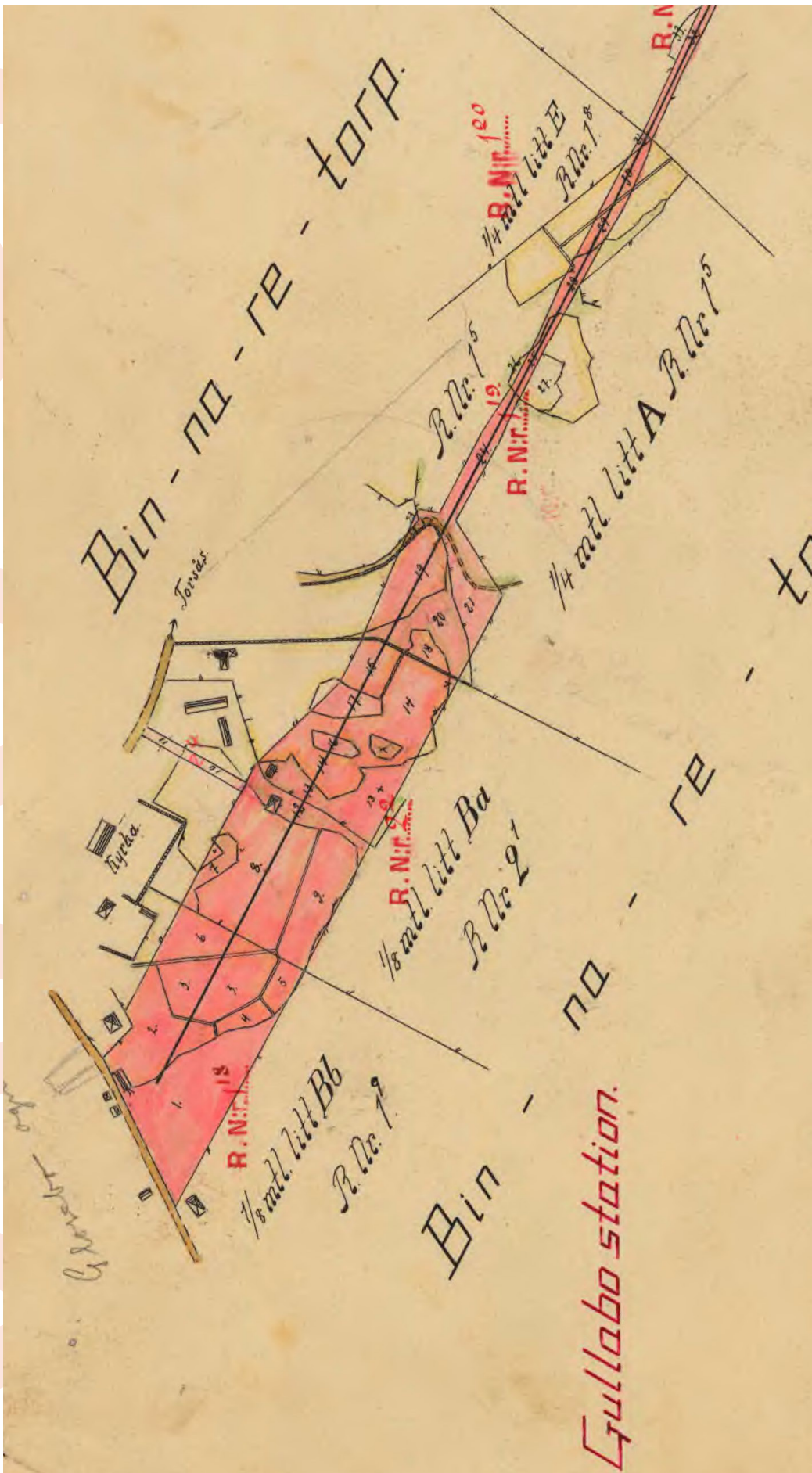
I denna lokal var det tidigare möbelaffär, i Petamåla, i tätortens västra del.

Karta över Gullabo västra, 1940-tal.

Karta över Gullabo, 1942.

Karta över Gullabo järnväg, 1918.

Slöjdriket

Torsås kommun har under årens lopp blivit kallad "Slöjdriket", då man i bygden ända sedan mitten av 1800-talet tillverkat slöjd för avsalu. Husbehovs- och näringslöjden betydde mest i områden där jordbruket på grund av ogynnsamma förutsättningar gav ojämn och otillräcklig försörjning. Slöjden har under vissa tidsperioder varit en betydande del av inkomsterna i de fattiga skogsområdena. Det är tydligt att sociala och ekonomiska förhållanden präglade slöjden. I skogsbygderna här var näringslöjden inte bara en binäring till jordbruket. För många var slöjdandet den huvudsakliga inkomstkällan. Det fanns både träslöjd och textilslöjd. Några av slöjdarna blev så framgångsrika att det inte bara blev deras egen inkomstbas, utan man också hade anställda i sin rörelse. Andra fungerade som rena återförsäljare och åkte i seklets början till Stockholm för att avyttra bygdens alster. Det var också många som vandrade till andra orters marknader för att där få en slant för sina alster. I anteckningar från husförhörlängder 1911 är det noterat att i byarna runt Gullabo var det ungefär 600 personer som gjorde slöjd till avsalu på en befolkning av knappt 3 000 personer.

Kännetecknande för forna tiders slöjdverksamhet var anskaffandet av råvaran, som skedde i närområdet. Exempel på slöjdmaterial som kunde plockas i skogen var trä, rötter, vidjor, ris och näver. Till textil slöjd kunde ullen vara en bra och billig råvara. Dessa material var i princip tillgängliga även för obesuttna. Produktionen bestod av bruksting som laggkärl, träskedar, vispar, korgar etcetera. Det förekom också sälgodling för korgtillverkning. De småländska skogsbygderna är kanske också det mest markanta exemplet på hur en lokal hantverks- och hemslöjdstradition kan övergå i bildandet av småindustrier. När järnvägen drogs fram till Gullabo bidrog den först till att slöjden kunde blomstra än mer. Järnvägen ledde dock även till slöjdandets nedgång. Tillsammans med frihandeln och jord- och skogsbrukets rationalisering skulle de nya kommunikationerna (tåg, ångbåt) snabbt undergräva hemslöjdens ställning. Det moderna specialiserade näringslivet tog över.

Det sägs att slöjdriket började med att en man, Nils Persson, började göra träslivar för avsalu, istället för som var vanligt bara till eget bruk. Nils bodde på torpet Horsakullen, och fick därför namnet Horsakullanissen. Nils anses vara en av pionjärerna, men snart tog många andra efter, och grunden för "slöjdriket" var lagd. Som så många andra innovatörer blev Nils Persson inte rik. Han fick värk i sina händer, kanske på grund av mycket täljande, och slutade sina dagar i socknens fattigstuga. Det var ett hårt arbete att vara slöjdare. Arbetsdagen var mycket lång och priserna på slöjd har aldrig varit speciellt vinstgivande. Någon har sagt att de som inte hade råd att emigrera från fattig-Sverige i våra trakter, de fick slöjda.

Byarna runt Hästmahult klassades på 1980-talet av länsstyrelsen som riksintresse för kulturmiljöområde. På grund av den kraftigt förändrade bilden togs dock denna märkning bort vid en revidering av länets alla riksintresseområden på 2010-talet. Det har gjorts olika insatser för att behålla slöjden som såväl huvudsyssla som bisyssla. En handlare vid namn Julius Svensson tog emot slöjd som betalning för varor under de svåra åren före och under andra världskriget. Länsarbetsnämnden genom Arvid Karlsson och hemslöjdens uppköpare Rolf Bermå bidrog på 1960-talet till en liten modernisering av träslöjdsverksamheten, då flera slöjdare tack vare förmånliga lån kunde skaffa sig bandsåg och lite enklare maskiner. Därmed kunde man slöjda effektivare genom att låta maskiner göra grovjobbet. När den generationen slöjdare som var från början av 1900-talet försvann ur tiden märktes det. Andra tog visserligen över, men det var inte längre lika självklart att fortsätta med föräldrarnas slöjdargärning. Under 1990-talet gjorde Torsås kommun en storsatsning då man drog igång en utbildning som man kallade Landskapsslöjd. Slöjdlokalen i Gullabo rustades upp och man bjöd på gratis utbildning i olika träslöjdstekniker. Många av dessa kursdeltagare är i dag verksamma slöjdare. Det har blivit en spridning av slöjdandet över hela kommunen. Torsås kommun har även haft en slöjdkonsulent anställd, Åke Larsson, som arbetade aktivt för att bevara slöjdnäringen. Han bidrog bland annat till att Torsåsbygdens slöjdförening startades 1986, en ideell förening som har Torsås kommun som sitt verksamhetsområde, och vars syfte är att arbeta för såväl tradition som förnyelse samt att slå vakt om begreppet "Slöjdriket".

År 2000 tillverkades en 4,64 meter lång, 1,07 meter bred och 350 kilo tung träsliv, som en hyllning till alla sked- och slevslöjdare som funnits i bygden. Sleven är verifierad av representanter för Guinness Rekordbok som världens största. Rekordsleven tillverkades av medlemmar i Torsåsbygdens Slöjdförening, Karl-Gustav Holmevi, Bengt Johansson och Bo Torenstam, på initiativ och uppdrag av Gullabo Slöjdmässa och efter Kjell Arvidssons design och ställdes upp utanför mataffären centrala Gullabo.

Rekommendationer för att bevara och utveckla kulturhistoriska värden

<p>Vägsträckningar och vägmiljöer</p>	<p>Det är önskvärt att äldre vägnät, vägsträckningar och den fysiska vägmiljön värnas, med vägarnas bredd, beläggning samt olika element som hör till vägmiljöerna, som: staket, häckar, grindar, grindstolpar, alléträd, stenmurar och hamlade träd.</p>
<p>Odlingslandskap och fornlämningar</p>	<p>Regelbundet bruk av gamla åkrar, betning och röjning av äldre ängsmark, liksom hamling av äldre tidigare hamlade träd, är önskvärt. Återplantering av hamlade träd på vissa platser bör också övervägas, om man vill bibehålla den karaktär som de ger. Stenmurar och odlingsrösen bör värnas.</p>
<p>Bebyggelsestruktur</p>	<p>Det är önskvärt att grundstrukturen i gatunät och tomtindelning respekteras, med hus mitt på tomterna, orienterade utmed gamla vägen. Både villor och småhus finns utmed samma väg. Förutom i den direkt centrala delen upplevs strukturen som luftig. Kring vägkorsningen norr om kyrkan finns en något tätare struktur.</p>
<p>1900-talets kulturarv</p>	<p>1900-talets olika stilar inom bostadsbebyggelse samt inom olika verksamheter bör även i framtiden vara avläsbara. För att förstärka Gullabos identitet i slöjdriktet bör särskilt träindustri och dess försäljningslokaler hitta nya användningssätt, så att dessa miljöer kan leva vidare och samtidigt spegla sin tid och sin ursprungliga funktion. Området kring järnvägsstation, skola och kyrka bör betraktas som särskilt värdefullt.</p>
<p>Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader</p>	<p>Äldre ekonomibyggnader som är faluröda bör vara fortsatt faluröda. Äldre panel, detaljer och fönster bör värnas. Särskilt stor hänsyn bör tas gällande förändringar i ekonomibyggnader och uthus äldre än 1920-talet.</p>

För att förstärka Gullabos identitet i slöjdriktet bör särskilt träindustri och dess försäljningslokaler hitta nya användningssätt, så att dessa miljöer kan leva vidare och samtidigt spegla sin tid och sin ursprungliga funktion.

Bostadshus och trädgårdar

Husen utmed affärsstråket vid vägkorsningen mot Påryd och utmed landsvägen mot Vissefjärda skulle med fördel kunna återställas vad gäller karaktär, material och kulörer.

Kyrko-, skol- och järnvägsområdets karaktär av offentliga byggnader är värdefullt att värna. Kyrkan och prästgården är omgärdade av staket eller mur medan skolan och stationshuset ligger mer öppet. Stationshusets symmetri och unika arkitektur är viktig. Kyrkans karaktär av ljus träkyrka, skolans och prästgårdens 1920-talskaraktär, med ljus träpanel, bör behållas.

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag hanteras varsamt. Proportioner, fasadfärg, tak och byggnadsdetaljer respekteras. Originaldelar bör behållas. Ingen ytterligare inklädnad eller yttre tilläggsisolering av fasader bör göras på äldre/välbevarad bebyggelse. Fasadpanel på äldre hus (äldre än cirka 1950-tal), liksom byggnadsdetaljer som dörr, foder, snickarglädje, verandastolpar, räcken med mera ska vara släthyvlad och bör penselmålas i ljusa kulörer. Helst bör linoljefärg användas till äldre paneler. Faluröda paneler kan ha sågad yta. Byggnader med helt eller delvis bevarad Torsåspanel samt Södermöreknut bör visas särskilt stor hänsyn eftersom de är så utmärkande för Torsås kommun. Man bör vara mycket försiktig med förändringar som påverkar dessa karaktärsdetaljer fysiskt eller intrycksmässigt. Det är önskvärt att för den äldre bebyggelsen bibehålla eller förstärka karaktären med den ljusmålade Torsåspanelen.

Äldre fönster, dörrar och entréer är väsentliga för husens karaktär. Om fönster tidigare bytts ut mot moderna, som inte passar husets stil, kan dessa vid behov ersättas av nya i en stil anpassad till huset. Dessa bör i så fall utföras i massivt trä och målas i traditionella kulörer som passar huset. Kulörer som fås av traditionella pigment bör väljas. Vanliga fönsterfärger under 1800-talet var mörkbrunt, mörkgrönt eller brutet vitt. Då målades både båge och karm i samma. I början av 1900-talet blev det vanligt med mörkt grönt eller rött på bågarna, ofta med ljusa karmar. Vissa dörrar och fönster kan spegla en viss händelse eller utveckling, som t.ex. affärsdörrar och fönster. Dessa kan ses som årsringar som har kulturhistorisk betydelse, och bör i många fall bevaras.

Trädgårdarnas struktur och grönska utgör ofta viktiga element i kulturmiljöerna och bidrar med trivsel och skönhet. Uppvuxna träd (särskilt fruktträd), buskar, planteringar och grusgångar tillsammans med inramningar i form av häck, staket eller stenmur mot vägen bör visas hänsyn. Grindstolpar och grindar är också en mycket viktig del av äldre tomter. Vid nyplantering kan med fördel träd och växter som finns eller har funnits i trädgården tidigare väljas. Nya staket eller häckar mot vägen bör utformas i en anpassad stil. Omfattande utfyllnader, stödmurar, hårdgjorda ytor, betongplattor och tydligt moderna material bör undvikas i äldre bevarade kulturmiljöer.

Äldre trädgårdars fruktträd, buskar, äldre trädgårdsväxter och grusgångar bör värnas. Vid nyplantering bör man välja träd- och växter som sedan tidigare finns. Nya staket eller häckar mot gatan bör anpassas så att det blir i en stil som passar i området.

Grönskan utgör ett viktigt element i kulturmiljöerna. De grönskande trädgårdarna med fruktträd och andra uppvuxna träd, grusgångar och inramning mot gatan bör visas hänsyn. Omfattande utfyllnader, stödmurar, hårdgjorda ytor och betongplattor undviks.

<p>Tak och takmaterial</p>	<p>Taktegel av äkta lertegel är den traditionella taktäckningen på bostadshus och många uthus från perioden 1800-tal och en bra bit in på 1900-talet. I de fall äldre lertegeltak finns kvar är de värdefulla för den äldre karaktären och bör underhållas och bevaras. Ofta kan de återanvändas även om undertaket med läkt, papp etc. behöver ses över. De tegelbruk som funnits i kommunen är: Appleryd, Böke, Bruatorp, llingetorp, Ekestorp, Kroka, Påboda och Sloalycke. En del pannor är märkta med stämplarna som symboliserar dessa bruk. Det är positivt att återställa och åter lägga lertegeltak på sådana, välbevarade, äldre hus som en gång har haft det, även om de i senare tid fått ändrat takmaterial till exempelvis betongpannor.</p> <p>I vissa fall kan moderna takmaterial som exempelvis pannplåt ses som skyddstäckning, som bidrar till att värdefulla byggnader bevaras i landskapet, vilket ofta gäller för ekonomibyggnader. Äldre skiftesverksladugårdar med spetsig takvinkel som tidigare haft stråtak får gärna täckas med stråtak igen, om intresse finns.</p>
-----------------------------------	---

Framtida förändringar – att tänka på

<p>Om- och tillbyggnader, bostadshus</p>	<p>Det är nästan alltid möjligt att göra tillbyggnader om utformning, detaljer och placering är väl genomtänkta. Om- och tillbyggnader bör i skala, material- och färgval anpassas till varje enskild äldre byggnad. Särskilt känsliga är ofta de äldre små bostadshusen. Grundregeln för tillbyggnad bör vara att den nya delen ska underordna sig huvudbyggnaden och låta huvudbyggnaden vara synlig. Tillbyggnad kan göras antingen i stil med befintligt hus eller i mer modern stil. Att anlita arkitektonisk kompetens kan vara till hjälp. Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar utförs helst på en mindre framträdande del. Altaner hör egentligen inte till äldre miljöer. Om de ändå byggs bör de vara marknära. Takkupor eller fönster i takfallen görs med omsorg om detaljer och skala.</p>
<p>Nybyggnation och komplementbyggnader</p>	<p>Tillkommande komplementbyggnader placeras och utformas med respekt för huvudbyggnad och tomt. Höjd, volym och utförande anpassas till omkringliggande miljöns karaktär. Ofta passar äkta falu rödfärg på uthus. Utformningen på nya komplementbyggnader kan vara i äldre stil eller modern, men något sammanhållande drag bör finnas exempelvis genom färgsättning.</p>
<p>Nya bostadshus i kärnområdet</p>	<p>Ny bostadsbebyggelse ska nästan alltid tillkomma utan att de kulturhistoriska värdena går förlorade, om de passas in i skala, placering eller på annat sätt som visar hänsyn. Om nya bostadshus ska utföras i äldre eller modern stil måste bedömas från fall till fall, beroende på hur den omkringliggande miljön påverkas.</p>

Torsåspanel och Södermöreknut

Torsåspanelen är ett tydligt regionalt särdrag som finns just i denna trakt. Den kännetecknas av ljusmålad, släthyvlad träpanel, ofta både stående och liggande, ofta kombinerad med viss "snickarglädje". Ibland övergår fönsterfodren i en trekant över fönstren. Ibland är Torsåspanelen också kombinerad med den regionala Södermöreknuten, där knutlådan har försetts med en rundstav i hörnan mellan knutbrädorna. Dessa särdrag förekommer både på små (fattiga) och stora (rikare) hus.

Torsåspanel i originalskick håller vanligen hög hantverksmässig kvalitet och har generellt höga kulturhistoriska värden. Om husen och detaljer som äldre dörrar och fönster finns kvar ger detta också ökat kulturhistoriskt värde åt huset. Paneler av denna typ, som är släthyvlade, bör målas med linoljefärg i ljusa kulörer. Var rädd om din gamla Torsåspanel!

Plan- och bygglagen (PBL)

Generella skyddsregler enligt Plan- och bygglagen (2010:900)

Underhåll

8 kap 14 § i Plan- och bygglagen (PBL) är ett generellt krav, vilket innebär att detta omfattar all bebyggelse. Underhållskravet lyder: Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning (...) i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Varsamhet

Även 8 kap 17 § PBL är ett generellt krav och påbjuden hänsyn gäller såväl interiör som exteriöra ändringar. Varsamhetskravet innebär att ändring av en byggnad skall: (...) utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Ändring

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad (...) anpassas och avsteg från kraven göras med hänsyn till ändringens omfattning (...) samt med hänsyn till byggnadens förutsättningar och till bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning i detta kapitel.

Förvanskningförbud

Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får enligt plan- och bygglagen (PBL) inte förvanskas. Även om en byggnad har pekats ut som särskilt värdefull i till exempel ett kommunalt bevarandeprogram så är det rent formellt endast en upplysning om att kommunen bedömer att byggnaden har sådana värden att den omfattas av förvanskningförbudet enligt 8 kap. 13 § PBL. Utpekandet i sig har dock ingen rättsverkan. I ett beslut om bygglov måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den kan anses vara en särskilt värdefull byggnad. Därvid kan till exempel ett bevarandeprogram tjäna som ett underlag.

Särskilt värdefull byggnad

Ur PBL, 8 kap, 13§/ Boverkets byggregler (föreskrifter och allmänna råd), BBR, kap 1:2213 Särskilt värdefull byggnad: Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6).

Kulturmiljölagen, KML (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548)

2 kap. Fornminnen

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag. För att en lämning ska vara automatiskt skyddad enligt kulturmiljölagen behöver den uppfylla tre rekvisit. Den ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. Lämningen behöver dessutom vara tillkommen före år 1850, eller i fråga om fartyglämning, förlit före 1850. Till fornlämningar hör till exempel gravar, resta stenar, lämningar, samlingsplatser, ruiner, vissa färdvägar och broar med mera. Även naturbildningar som ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen berörs av 2 kap.

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. (Torsås kommuns första två byggnadsminnen är väderkvarnen i Bruatorp och Olssonska gården i Torsås.)

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Miljöbalk; MB (1998:808)

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Biotopskydd av stenmur i jordbruksmark (förordningen (1998:1252) om områdesskydd)

Stenmurar har höga naturvärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer, tillflyktsorter och spridningsvägar för flera av jordbrukslandskapets växt- och djurarter bland till exempel lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och smådäggdjur. Flera av dessa arter var tidigare betydligt vanligare, men återfinns nu ofta endast i anslutning till jordbrukslandskapets småbiotoper. Stenhägnader i odlingslandskapet kan ha en mycket lång kontinuitet. Enkla sten-strängar kan visa på förhistorisk markanvändning. Mycket låga stenmurar kan vara lämningar av hägnader i blandteknik.

För att en stenmur ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna ska minst en sida av muren gränsa till jordbruksmark. En stenmur som löper längs en allmän väg, eller längs gränsen till skogs- eller tomtmark omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om murens andra sida gränsar mot en åker, betesmark eller annan jordbruksmark. Skyddet för stenmurar bör normalt gälla även i de fall en högst två meter bred naturlig bäckfåra, ett dike, eller en mindre grusväg är belägen mellan stenmuren och den intilliggande jordbruksmarken.

*Alla bilder tillhör Kalmar läns museum om inget annat anges.
Fotograf färgbilder Susann Johannisson, Kalmar läns museum
om inget annat anges. Gamla kartor tillhör Lantmäteriets
kartarkiv. Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum.
Grafisk formgivning: Webbochform.se.*

Producerat år 2018-2019.

Torsås
kommun